

ΣΕΛΙΔΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΑΝΜΠΟΥΛ

«Στην Κωνσταντινούπολη, την προστατευόμενη αρχή ...»¹
Επί αιώνες σε όλα τα φερμάνια και έγγραφα της οθωμανικής αυτοκρατορίας το όνομα της πόλης αναφερόταν με αυτόν τον τρόπο: Κωνσταντινούπολη², «προστατευόμενη αρχή»... Η Κωνσταντινούπολη, ως κέντρο των προστατευόμενων χωρών της οθωμανικής κυριαρχίας, καθ' όλη τη διάρκεια της ισλαμικής ιστορίας, στην ιστορία όλων των Αράβων, μνημονευόταν με αυτήν την ονομασία. Κανένας δεν υποτιμούσε το όνομα του αυτοκράτορα, ιδρυτή της πόλης, αλλά ούτε και το απαρνιόταν. Χωρίς αμφιβολία, η επίσημη αυτή ονομασία δεν περιοριζόταν μόνο στις επίσημες διατυπώσεις. Έως και την τελευταία περίοδο, στην πρώτη σελίδα ορισμένων βιβλίων που τυπώνονταν εδώ, υπήρχε η ένδειξη «*ΤυπογραφείονΚωνσταντινούπολης*»³. Η οθωμανική Ιστανμπούλ δεν βαρέθηκε ποτέ που έφερε το όνομα του Μεγάλου Κωνσταντίνου. Για τον λόγο αυτό δεν υπάρχει ανάγκη και για οποιαδήποτε ευαισθησία σχετικά με την ονομασία.

1. «Be makam-ı Konstantiniyye el Mahmiyye....»

2. 'Konstantiniyye'

3. "Konstantiniyye ...matbaası"

Η Ιστανμπούλ. *Peter Coek.*

Είναι γεγονός ότι στις δύσκολες μέρες της περιόδου της ανακωχής⁴ ήταν πολύ φυσικό να προκαλεί ενόχληση στους Τούρκους το όνομα Κωνσταντίνος. Διότι οι Έλληνες, που συμπεριλαμβάνονταν στις κατοχικές δυνάμεις, προσπάθησαν να βάλουν το όνομα του βασιλιά της μικρής Ελλάδας στη θέση του ονόματος του Μεγάλου Κωνσταντίνου, που ανήκε στο ιστορικό παρελθόν. Εξαιτίας αυτού, η ονομασία αυτή διαγράφηκε επισήμως. Χωρίς αμφιβολία, αυτή η μεγάλη πόλη είχε και άλλα ονόματα. Πρώτα από όλα, από τον 4^ο αιώνα που ιδρύθηκε επισήμως η Ιστανμπούλ, η μοναδική πόλη στον κόσμο που θα μπορούσε να συγκριθεί μαζί της στο μεγαλείο, ήταν η Ρώμη που βρισκόταν στην Ιταλία και, σε διάστημα δύο-τρών αιώνων, η Ιστανμπούλ, επειδή ήταν το κέντρο μιας σταθερής, δυνατής και πλούσιας αυτοκρατορίας, η λεγόμενη «Νέα Ρώμη», επισκίασε την παλιά και, όσο παρήκμαζε, φτώχαινε και διαλυόταν η

4. [ΣτΜ] Δηλαδή, αμέσως μετά την λήξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου

παλιά και συρρικνώνονταν πληθυσμιακά, η καινούρια, αντιθέτως, άρχισε να διευρύνεται.

Έτσι δύο αιώνες μετά δεν μπορούσε να διανοηθεί κανείς, πάνω στην υφήλιο, μια μεγαλύτερη πόλη. Η Αλεξάνδρεια στην Αίγυπτο, η Ρώμη στην Ιταλία, η Ιερουσαλήμ η οποία δεν ήταν μεγάλη σε μέγεθος αλλά κυρίως ως θρησκευτικό κέντρο, η Αντιόχεια, αν και δεν είχε την παλιά μεγαλοπρέπεια της Συρίας και η Αθήνα, μια πόλη που ήταν ερείπιο. Δεν ήταν εύκολο να βρεθεί στην υφήλιο άλλη πόλη τόσο μεγαλοπρεπής, όσο η Ιστανμπούλ. Η Δαμασκός, μετά τους Ομεϊάδες, η Βαγδάτη μετά τους Αββασίδες, το Ισπαχάν, το Νισαμπούρ και ωρλίτερα το Κάζβιν του Ιράν, την εποχή που ήταν ισχυρές, θα μπορούσαν να θεωρηθούν μεγάλες πόλεις. Όμως η αλήθεια είναι ότι για ένα διάστημα μιας χιλιετίας δεν υπήρχε πιο λαμπρή πόλη από την Ιστανμπούλ.

Στα μέσα του 6^{ου} αιώνα δύο αρχιτέκτονες, ο Ανθέμιος από τις Τράλλεις και ο Ισίδωρος από την Μίλητο, στην θέση μιας εκκλησίας που είχε καεί, της Αγια-Σοφιάς, έκτισαν την μεγάλη εκκλησία, τον μεγάλο ναό που ξέρουμε σήμερα. Είναι γεγονός ότι αυτός ο ναός, αν δεν είχε προηγηθεί η σημαντική ανακαίνιση και η ενίσχυση που είχε κάνει ο Σινάν⁵ τον 16^ο αιώνα, μάλλον δύσκολα θα διασωζόταν μέχρι τις μέρες μας. Όμως η ανθρωπότητα, για πρώτη φορά κατάφερε να στηρίξει τον τρούλο πάνω σε κολόνες και θόλους και αυτήν την τεχνική μετέπειτα ποτέ ξανά ούτε οι άλλοι λαοί αλλά ούτε και οι ίδιοι οι Βυζαντινοί και οι Ρωμαίοι μπόρεσαν να τη βελτιώσουν. Τον 16^ο και 17^ο αιώνα, μέχρι την ανέγερση των μεγάλων ναών που διακοσμούσαν την οθωμανική πρωτεύουσα, δεν επρόκειτο να βρεθεί ναός που θα ξεπερνούσε την Αγια-Σοφιά στο ύψος και στο πλάτος του τρούλου.

Βέβαια, δεν πρέπει να παραβλέπουμε και την αρχιτεκτονική της Αναγέννησης στην Ιταλία. Όμως για ένα διάστημα περίπου μιας χιλιετίας, η Ιστανμπούλ τράβηξε την προσοχή των λαών τόσο με αυτό το μεγάλο ναό της όσο και η ίδια ως πόλη. Η επίσκεψη, η πε-

5. [ΣτΜ] Οθωμανός αρχιτέκτονας από την Καππαδοκία (1491-1588).

ριοδεία και παρατήρηση από κοντά της πόλης αυτής, ήταν ένα προνόμιο. Ορισμένοι προνομιούχοι της Ιταλίας, της Ελλάδας, της Συρίας, των χωρών του Καυκάσου, της Κριμαίας, της μακρινής Ρωσίας και της Σκανδιναβίας όπου ζούσαν ακόμα λαοί που ήταν συλλέκτες και κυνηγοί, θεωρούσαν ευτύχημα την επίσκεψη στην Ιστανμπούλ. Ας μην ξεχνάμε τους Βαράγγους που ήταν ομάδες Ρώσων και Σουηδών, οι οποίοι συγκαταλέγονταν στην αυτοκρατορική φρουρά. Τέλος, οι Ρώσοι, που έρχονταν σ' αυτήν την πόλη πάντα, την περιέγραφαν με θαυμασμό και έκπληξη.

Σε όλη την ευρωπαϊκή ήπειρο δεν υπήρχε άλλη πόλη που θα μπορούσε να συναγωνιστεί την Ιστανμπούλ, δηλαδή την Κωνσταντινούπολη. Και πώς θα ήταν δυνατό αυτό να γίνει; στην πιο λαμπρή της εποχή η Κολωνία με δυσκολία είχε φτάσει στους δέκα χιλιάδες κατοίκους. Η Ιταλία ήταν μια περιοχή όπου ευδοκίμους αναπτυσσόμενες πόλεις. Όμως και εκεί η ωραία Βενετία, η Πίζα, η παλαιά Ρώμη και η αναπτυσσόμενη Φλωρεντία, για να μπορέσουν να συναγωνιστούν την Ιστανμπούλ, αναγκάστηκαν να περιμένουν τον 15^ο και 16^ο αιώνα. Δεν ήταν δυνατόν να συναγωνιστούν τα οικοδομήματά της. Γι' αυτό, όπως την εποχή της Παλαιάς Αυτοκρατορίας, για να εκφραστεί η πόλη χρησιμοποιούσαν μόνο την λέξη "Urbs" (Urb, δηλαδή πόλη) έτσι και εδώ η λέξη «Πόλη» ήταν αρκετή για την ονομασία αυτής της πόλης. Εξαιτίας αυτού η έκφραση «Στην Πόλη» εμφανίστηκε ως παλιά ονομασία της Ιστανμπούλ. Στην πολιορκία των μουσουλμάνων Ομεϊάδων, επικράτησε η έκφραση «Ιστινμπόλ». Με τον καιρό και οι Τούρκοι χρησιμοποίησαν μια λέξη που έμοιαζε με την παλιά ονομασία αυτής της πόλης. Κατά τον 18^ο αιώνα σε κάποιες επιγραφές, σε επιτύμβιες πλάκες, φυσικά και σε φιρμάνια και έγγραφα, βλέπουμε να χρησιμοποιείται η λέξη «Ισλάμπολ». Αυτό αποτελεί μια έκφραση του γεγονότος ότι η Πόλη ήταν στα πρόθυρα του εξισλαμισμού και έφερε ισλαμικό όνομα. Αυτό μπορεί να χαρακτηριστεί ως μια περίεργη έκφραση της εθνικής συνείδησης του 18^{ου} αιώνα και δεν επέζησε για πολύ. Δεν χρησιμοποιήθηκε τον 19^ο αιώνα. Η οθωμανική Ιστανμπούλ ήταν πομπώδης και μεγαλοπρεπής, το μάτι όλων των λαών της Ανατολής και της Δύ-

σης ήταν στραμμένο πάνω σ'αυτή την πόλη.

Μπορεί να υπήρχαν τέτοιες πολυπληθείς πόλεις, όπως το Ισπαχάν στο Ιράν, στην Κεντρική Ασία, το Δελχί στην μουσουλμανική Ινδία, όμως στην περίπτωση της Ιστανμπούλ περισσότερο από τον πληθυσμό της τραβούσε την προσοχή ο πλούτος της, η πρωτότυπη αρχιτεκτονική της και οι βιβλιοθήκες της. Ολόκληρα караβάνια αποτελούμενα από καμήλες μεταφέρανε βιβλία σ'αυτήν την πόλη. Οι βιβλιοθήκες της είχαν αρχίσει να γεμίζουν. Ειδικά αυτός ο πλούτος της Ιστανμπούλ ήταν η αιτία να αναφέρεται στις γλώσσες διάφορων λαών με διάφορες ονομασίες, όπως: *Asitane*-Πρωτεύουσα, *Darü's-Saadet*-Οίκος της Ευτυχίας, *Der-i Aliye*-Υψηλή Πύλη, *Darü'ül-hilafetü'ül Aliyye*- Η Πρωτεύουσα του Υψηλού Χαλιφάτου-, *Der-i Saadet* ή *Der-Saadet*- Πύλη της Ευτυχίας, Πρωτεύουσα, ονομασίες που χρησιμοποιούνταν από τον κόσμο μέχρι πρόσφατα. Οι ονομασίες είναι αρκετές. Στην γλώσσα των σλαβικών λαών το όνομά της ήταν Τσάριγραντ (η πόλη όπου ζούσε ο αυτοκράτορας, ο τσάρος). Ακόμα και σήμερα μπορείτε να δείτε ότι στα βουλγάρικα επικρατεί αυτή η ονομασία. Από όσο γνωρίζω, στο ψηφιδωτό που υπάρχει στην αίθουσα αναμονής του αεροδρομίου της Σόφιας, η Ιστανμπούλ προβάλλεται ως Τσάριγραντ.

Καμία από αυτές τις ονομασίες δεν πρέπει να απορρίψουμε. Διότι όλες τους είναι ονόματα μιας πόλης που ήταν η μοναδική και μεγάλη μητρόπολη όλου του κόσμου για χίλια χρόνια. Ήταν πολλοί εκείνοι που θέλανε να καταλάβουν αυτήν την πόλη, αλλά τα μεγαλύτερα τείχη της το εμπόδισαν. Αυτήν την πόλη την κυρίεψαν οι δικοί μας πρόγονοι, χρησιμοποιώντας κανόνια, δηλαδή πυροβόλα όπλα της σύγχρονης εποχής και μετέπειτα την προστάτησαν. Πρώτα μετέτρεψαν σε τζαμιά τις παλιές μεγάλες εκκλησίες. Αυτή ήταν μια προστασία που το υπαγόρευε η ανάγκη. Μετά χτίσανε καινούρια τεμένη που φτάσανε στην κορύφωσή τους τον 16^ο αιώνα.

Η Ιστανμπούλ ακολούθησε μια ιδιότροπη δημογραφική πολιτική. Για να αυξηθεί ο πληθυσμός της πόλης, εκείνοι που μεταφέρθηκαν δια της βίας από την Ανατολία δεν ήταν μόνο μουσουλμάνοι, αλλά και Τουρκόφωνοι χριστιανοί από την περιοχή της Καραμα-

νίας, δηλαδή οι Ρωμιοί που τους αποκαλούμε Καραμανλίδες, στη συνέχεια ελληνόφωνοι και τέλος Αρμένιοι. Σε τέτοιο βαθμό που, αν και δεν είχε καμιά θέση στην αρμενική ιστορία και θρησκευτική ιεραρχία, ιδρύθηκε στην Ιστανμπούλ ένα πατριαρχείο το οποίο, επιπρόσθετα, οργανώθηκε ως ένα πατριαρχείο το οποίο διοικούσε όλη την θρησκευτική κοινότητα (millet) των Αρμενίων.

Τέλος, τον 15^ο και 16^ο αιώνα, με την έντονη εβραϊκή μετανάστευση, η Ιστανμπούλ και η Θεσσαλονίκη κατέστησαν δύο σημαντικά κέντρα του εβραϊκού κόσμου. Οι ονομασίες αυτής της πόλης δείχνουν ότι ζει στους θρύλους και στα παραμύθια διαφόρων λαών. Ακόμα και σήμερα καμιά πόλη και καμιά χώρα δεν μνημονεύεται με τόσο έντονο τρόπο στην λαογραφία των άλλων λαών. Πρέπει να σταθούμε σοβαρά πάνω σ' αυτό το φαινόμενο.

Η Ιστανμπούλ ήταν μια πόλη εορτών και ξεφαντώματος. Την εθιμοτυπία και τις τελετές που είχε αυτή η πόλη δεν ήταν τόσο εύκολο να τις δούμε σε άλλους λαούς. Μην ξεχνάτε ότι καθ' όλη τη διάρκεια του 16^{ου} αιώνα η εθιμοτυπία που κυριαρχούσε στα ευρωπαϊκά ανάκτορα ήταν η ισπανική. Η γαλλική εθιμοτυπία και οι κανόνες συμπεριφοράς των γαλλικών ανακτόρων μόνο από τα τέλη του 17^{ου} αιώνα και τον 18^ο αιώνα, δηλαδή από τον Λουδοβίκο τον ΙΔ' και μετά, άρχισαν να επηρεάζουν τους άλλους λαούς.

Στα τέλη του 1940, ο τότε πρύτανης του Πανεπιστημίου της Ιστανμπούλ, ο δάσκαλός μας ο συγχωρεμένος Σιδδίκ Σαμί Ονάρ, ο οποίος συμμετείχε σε μια σύνοδο πρυτάνεων στην Ευρώπη, είχε πει το εξής: «Το πιο παλιό Πανεπιστήμιο είμαι εγώ. Εγώ το αντιπροσωπεύω, συνεπώς και η θέση μου στο πρωτόκολλο θα είναι προνομιούχα.» Φυσικά, η Σορβόνη, η Πράγα και το Κέιμπριτζ αναγκάστηκαν να δώσουν προτεραιότητα σ' αυτήν την πόλη που είχε πανεπιστήμιο, με την πραγματική έννοια, ακόμα από την εποχή του Θεοδοσίου.

Σε όλη τη διάρκεια των μεσαιωνικών χρόνων, ο μόνος τόπος που προκαλούσε θαυμασμό σε όλους τους λαούς οι οποίοι και προσπαθούσαν να τον μιμηθούν, ήταν η Κωνσταντινούπολη, δηλαδή το μέρος που εμείς αποκαλούσαμε βυζαντινή αυτοκρατορία. Οι τελετές αυτής της πόλης είχαν γίνει αντικείμενο μελέτης και είχαν γραφτεί

Η άποψη του Κεράτιου Κόλπου, της Γέφυρας και του Γαλατά από το Μπέγιαζιτ. *J Godfrey.*

σχετικά βιβλία για να περιγραφούν και να γίνουν γνωστές. Οι ίδιοι οι αυτοκράτορες είχαν γράψει βιβλία σχετικά με την τυπολογία αυτών των τελετών. Για παράδειγμα, το “*De Ceremoniis Aulae Byzantinae*” που είχε γράψει ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος ο Πορφυρογέννητος τον 10^ο αιώνα. Αυτό το αυτοκρατορικό πρωτόκολλο από τον 15^ο αιώνα, αναμφίβολα, συνεχίστηκε με την οθωμανική παράδοση.

Σ’ αυτήν την πόλη, όλα ορίζονταν με τον πλέον λεπτομερή τρόπο, όπως ο τρόπος ζωής του αυτοκράτορα, η σίτισή του, οι καθημερινές του συναντήσεις στα ανάκτορα με τους αξιωματούχους του κράτους, ο τρόπος τέλεσης σε συγκεκριμένες μέρες ειδικά τις Παρασκευές, της τελετής που λεγόταν *selamlık* -«χαιρετιστήρια τελετή»- καθώς πηγαίνανε για την καθιερωμένη προσευχή της Παρασκευής. Και αυτό ήταν πολύ σημαντικό, όχι μόνο για τους υπηκόους της αυτοκρατορίας, αλλά και για όλο τον ισλαμικό κόσμο. Ας μην ξεχνά-

με ότι η Παρασκευή, πέραν του ότι ήταν μέρα τελετής, ήταν ταυτόχρονα και μέρα πραγμάτωσης της δικαιοσύνης, μια μέρα που ο σουλτάνος και οι βεζίρηδες έρχονταν σε επαφή με τις κατώτερες κοινωνικές τάξεις και με ανθρώπους από μακρινές επαρχίες. Ανάμεσα στις αιτήσεις και αναφορές που προσκομιζόνταν, δεν συμπεριλαμβάνονταν μόνο εκείνες που ήταν γραμμένες στα τουρκικά, αλλά υπήρχαν και πάρα πολλές στις σλαβικές γλώσσες και στα ελληνικά, ενώ οι αιτούντες προσποιούνταν ότι έπαιναν τη σέλα καθώς ο σουλτάνος περνούσε με το άλογο (το αποκαλούμενο Rikab-ı Hümayun). Αυτή ήταν μια παράδοση που είχε συνεχιστεί ακόμα και τον 19^ο αιώνα. Τα πειστήρια μπορούμε να τα δούμε και στα αρχεία. Συνεπώς η αυτοκρατορία ήταν παγκόσμια και η Ιστανμπούλ ήταν η πρωτεύουσα αυτής της παγκόσμιας αυτοκρατορίας.

Κάθε τελετή αποτελούσε μια αφορμή για να επισημανθεί αυτή η αλήθεια. Για παράδειγμα, κάθε τρεις μήνες καταβάλλονταν οι μισθοί των γενιτσάρων. Αυτοί οι μισθοί καταβάλλονταν οπωσδήποτε στα ανάκτορα. Οι μισθοί που θα δίνονταν σε κάθε γενίτσαρο ήταν έτοιμοι για διανομή μέσα σε δερμάτινα σακίδια και συγκεντρώνονταν εκεί οι αξιωματικοί και εκλεκτοί του σώματος των γενιτσάρων. «Οι προσευχές που ψέλνανε» από κοινού χιλιάδες άτομα και «τα ξεφωνητά τους» ήταν ένας πολύ συντονισμένος θόρυβος. Εμείς σήμερα με αυτά τα ξεφωνητά gulgule εννοούμε τη φασαρία και τον ασυντόνιστο θορύβο, όμως τότε δεν είχε αυτήν την έννοια. Τα συνθήματα που φωνάζανε κατά την διανομή των λουφέδων, που ήταν ένα είδος διαδήλωσης, μαγεύανε τους ξένους πρέσβεις που παρευρίσκονταν στο προαύλιο των ανακτόρων. Διότι εκείνη την ημέρα ήταν παρόντες εκεί και οι αντιπροσωπείες από τις πρεσβείες που βρίσκονταν στην Ιστανμπούλ. Αυτή η μέρα ήταν πολύ σημαντική. Η πομπή ενθρόνισης πραγματοποιούνταν με την πορεία μέσα από την πόλη. Με τον ίδιο τρόπο μετά την περιβολή του ξίφους από τον σουλτάνο στο Εγιούπ, η πομπή ακολουθούσε μια διαδρομή δια Ξηράς ή θαλάσσης που περνούσε από κάθε σημείο της πόλης και γινόταν αντυληπιτή από παντού.